

Entoni Bivor

**Misterija
OLGE
ČEHOVE**

Život rastrgan revolucijom i ratom

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Anthony Beevor

THE MYSTERY OF OLGA CHEKHOVA

Copyright © Ocito Ltd, 2004 All rights reserved

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

Misterija
OLGE
ČEHOVE

SADRŽAJ

Ličnosti	9
Mape.	12
Prvo poglavlje: Pobjednički <i>Višnjik</i>	15
Drugo poglavlje: Kniperi i Čehovi	23
Treće poglavlje: Mihail Čehov	35
Četvrto poglavlje: Miša i Olga	42
Peto poglavlje: Početak revolucije	50
Šesto poglavlje: Kraj braka	56
Sedmo poglavlje: Mraz i glad	65
Osmo poglavlje: Opstanak u građanskom ratu	75
Deveto poglavlje: Opasnosti izbeglištva	83
Deseto poglavlje: Razbacana porodica.	94
Jedanaesto poglavlje: Rane dvadesete u Moskvi i Berlinu .	102
Dvanaesto poglavlje: Misli o otadžbini u inostranstvu .	115
Trinaesto poglavlje: Kraj političke nevinosti	126

Četrnaesto poglavlje: Godine totalitarizma	139
Petnaesto poglavlje: Veliki teror	154
Šesnaesto poglavlje: Neprijateljski saveznici	169
Sedamnaesto poglavlje: Moskva 1941..	178
Osamnaesto poglavlje: Ratom razdvojena porodica . .	196
Devetnaesto poglavlje: Berlin i Moskva 1945..	210
Dvadeseto poglavlje: Povratak u Berlin	224
Dvadeset prvo poglavlje: Posle rata	233
Napomene	251
Bibliografija.	273
Izjave zahvalnosti	277

LIČNOSTI

Porodica Kniper po naraštajima

Konstantin Leonardovič Kniper (1866–1924), železnički inženjer. Otac Olge Čehove, Ade Kniper i Lava Knipera. Brat Olge Kniper-Čehove („tetke Olje“) i Vladimira Knipera, operskog pevača. Oženjen s „Lulu“ Rid, kasnije zvanom Baba.

Olga Leonardovna Kniper-Čehova („tetka Olja“, 1868–1959). Glumica. Udala se za Antona Pavloviča Čehova maja 1901. Sestra Konstantina, železničkog inženjera, i Vladimira, operskog pevača.

Vladimir Leonardovič Kniper (1877–1942). Poznat pod scenskim imenom Vladimir Nardov. Operski pevač i reditelj u Boljšom teatru. Mlađi brat Konstantina Knipera i Olge Kniper-Čehove („tetke Olje“), ujak Olge Čehove i Lava Knipera, otac Vladimira Vladimiroviča „Vove“ Knipera.

Jelena Lujza Rid Kniper zvana Lulu, kasnije Baba (1874–1943), majka Ade, Olge i Lava.

Ada Konstantinovna Kniper (1895–1985), glumica, sestra Olge i Lava, majka Marine Rid.

Olga Konstantinovna Čehova (1897–1980), kći Konstantina i Lulu Kniper, sestra Ade i Lava, majka Ade (krštene kao Olga).

Lav Konstantinovič Kniper (1898–1974), kompozitor, brat Olge i Ade, oženjen prvo Ljubom, zatim Marijom Gari-kovnom i najzad Tatjanom Gajdamovič. Otac Andreja Knipera.

Vladimir Vladimirovič „Vova“ Kniper (1924–1995), sin Vladimira, operskog pevača, brat od strica Lava Knipera i Olge Čehove.

Ada Mihailovna Čehova Rust (1916–1966), kći Olge Čehove i Miše Čehova. Udata za Vilhelma Rusta. Poginula u avionskoj nesreći.

Marina Borisovna Rževska Rid (1917–1989), kći Ade Kniper i Borisa Rževskog (1872–1922), sestričina Olge Čehove.

Andrej Kniper (1931), geolog, sin Lava Knipera i Ljubovi Sergejevne Zaleske (Ljube).

Porodica Čehov po naraštajima

Aleksandar Pavlovič Čehov (1855–1913), pisac, brat Antona i Maše, Mišin otac, muž Natalije Golden.

Anton Pavlovič Čehov (1860–1904), pisac, lekar i dramski pisac. Oženio se 1901. Olgom Kniper. Brat Aleksandra, stric Miše, Volode i Sergeja.

Marina Pavlovna Čehova, („tetka Maša“, 1863–1957), direktorka Čehovljevog muzeja na Jalti. Sestra Aleksandra i Antona, tetka Miše, Volode i Sergeja.

Mihail Aleksandrovič „Miša“ Čehov (1891–1955), glumac, sin Aleksandra Čehova i Natalije Golden, bratanac Antona Čehova, muž Olge Čehove i otac Ade Mihailovne Čehove.

Sergej Mihailovič Čehov (1901–1973), porodični istoričar, brat od strica Miše i Volode.

Vladimir Ivanovič „Voloda“ Čehov (1894–1917), student i pravnik. Brat od strica Miše i Sergeja. Ubio se 1917.

Prvo poglavlje

POBEDNIČKI VIŠNJK

Tokom noći 8. maja 1945. godine svetla u Moskvi nisu se gasila. Narod je nestrpljivo čekaao vesti o konačnoj nemačkoj predaji. Samo najpovlašćeniji pripadnici sovjetske elite, na primer pisac Ilja Erenburg, imali su radio i usuđivali su se da traže strane stanice. Staljinovoj Rusiji pobjeda nije donela oslobođenje od tajne policije.

Obaveštenje da su se Nemci predali maršalu Žukovu u Berlinu pročitao je Jurij Levitan, spiker Radio Moskve, u sredu devetog maja u jedan i deset posle ponoći. „Pažnja, govori Moskva. Nemačka je kapitulirala... U čast pobjede u Velikom otadžbinskom ratu ovaj dan proglašava se državnim praznikom, slavljem pobjede.“¹ Emitovana je *Internacionala*, a zatim državne himne Sjedinjenih Država, Velike Britanije i Francuske.

Žitelji zajedničkih stanova nisu čekali da se muzika završi. Pohitali su na hodnike, obučeni kako su se zatekli, da čestitaju jedni drugima. Oni koji su imali telefon zvali su rodbinu i najbliže prijatelje da podele s njima ovaj istorijski trenutak. „Gotovo je! Gotovo je!“, ponavljali su. Mnogima su potekle suze od olakšanja i tuge. U Velikom otadžbinskom

ratu život je izgubilo oko dvadeset pet miliona ljudi, pa malo koja porodica u čitavom Sovjetskom Savezu nije upoznala stradanje. Do četiri ujutru, zabeležio je Erenburg, „Ulica Gorkog bila je prepuna; narod je stajao ispred svojih zgrada ili kuljao ulicom prema Crvenom trgu.“²

Bio je to, kako je Erenburg napisao, „izuzetan dan radosti i tuge.“ Video je staricu kako plače i smeši se pokazujući prolaznicima fotografiju svog sina u uniformi i govoreći im da je poginuo prošle jeseni. Bila je to svetkovina uspomena koliko i slavlje. Kad su boce votke krenule u krug, prvo se nazdravljalo onima koji nisu doživeli ovaj dan, mada je trebalo da odani članovi Partije prvo odaju počast drugu Staljinu, „velikom arhitekti i geniju pobeđe“.

Klicalo se oficirima u uniformi, pre svega onima s ordenjem, a ponekad su ih i bacali uvis kao pobednike. Čak i Erenburga, najpoznatijeg propagandistu Crvene armije, prepoznali su na ulici, pa je pretrpeo iste počasti, uz ogromnu nelagodu. I strance su „ljubili, grlili i uopšte slavili“.³ Oko Crvenog trga „zaustavljali su strana vozila i izvlačili putnike napolje, grlili ih, pa čak i bacali uvis“. Ispred američke ambasade masa je s divljenjem klicala predsedniku Ruzveltu koji je na njihovu iskrenu žalost preminuo svega mesec dana ranije.

Nikolaj Hmeljov, umetnički direktor Moskovskog hudožestvenog teatra obratio se spontano okupljenoj trupi u foajeu. „Koliko se danas radujemo!“, rekao je. „Čekali smo ovo toliko dugo, a sada kad se dogodilo, ne umem rečima da izrazim ono što osećamo. Dok je radio svirao pobedničke koračnice, video sam kroz jedan jarko osvetljen prozor ženu kako igra i peva sama za sebe.“⁴

Tokom tog dana između dva i tri miliona ljudi ispunilo je centar prestonice od obale reke Moskve do Beloruske

železničke stanice. Većina je došla snabdevena bocama votke ili gruzijskog šampanjca koje su se brižljivo čuvale upravo za taj dan. Radnici iz predgrađa i njihove porodice došli su u centar u najboljoj odeći. Moskovljani koji su ostali u gradu tokom rata bili su nešto bolje odeveni od drugih žitelja Sovjetskog Saveza jer su, tokom panike u oktobru 1941, evakuisani građani prodali svu odeću koju nisu mogli da ponesu.⁵ Iako je bila bombardovana te zime, Moskva je zaista imala sreće. Oštećeno je relativno malo zgrada. Drugde, na jugu i zapadu, ruševine gradova i sela nizale su se stotinama kilometara. Dvadeset pet miliona ljudi ostalo je bez krova nad glavom. Preživeli su boravili u jamama, doslovno u rupama u zemlji pokrivenim deblima, granama i zemljom.

Te večeri emitovan je Staljinov pobednički govor, a od počasnog plotuna iz hiljadu topova zatresla su se prozorska okna. Stotine aviona letele su nad gradom ispaljujući crvene, zlatne i purpurne rakete. Reflektori moskovskih protivavi- onskih baterija obasjavali su ogromnu crvenu zastavu oka- čenu o nevidljive balone. Spontano se klicalo Staljinu. Mnogi su, kao Erenburg, tek mnogo kasnije razmislili o sudbini svih čiji su životi straćeni, ljudi koji su pogubljeni pod lažnim optužbama da bi se prikrile greške njihovih vođa. Čak i dok su se nepoznati ljudi grlili na ulicama tog dana prepunog emocija, istinsko osećanje pobede i radosti nekako je i dalje bilo tik izvan domašaja. Jedino što se pouzdano osećalo bilo je iscrpljeno, pomalo tupo olakšanje.

Posle ovog slavlja članovi Hudožestvenog teatra smatrali su da i oni treba da obeleže kraj rata. Kremlj je planirao da velikom vojnom paradom na Crvenom trgu obeleži podvige Velikog otadžbinskog rata. Hudožestveni teatar je odlučio da odigra

specijalnu predstavu. Jednostavno su želeli da izraze zahvalnost što je ruska kultura preživela stravični nasrtaj nacista.

S galebom u letu Antona Pavloviča Čehova na pozorišnoj zavesi bilo je jasno čije će se delo igrati. Komadi koje je Čehov napisao za Hudožestveni teatar i koji su tom pozorištu doneli međunarodni ugled pre revolucije bili su poznati kao njihovi „bojni brodovi“. Sada su se odlučili za poslednju Čehovljevu dramu, *Višnjik*.⁶

Čehovljeva udovica Olga Kniper-Čehova, jedan od osnivača trupe, igraće ulogu Ranjevske, zemljoposlednice nesvesne stvarnosti oko sebe. Tu ulogu je igrala i na premijeri komada januara 1904, a gledali su je njeni prijatelji Fjodor Šaljapin, Maksim Gorki i Sergej Rahmanjinov. To je prizivalo bolne uspomene. Anton, njen muž, bio je tada teško bolestan. Zapravo, bio je toliko „samrtnički bled“⁷ da su se iz publike čuli užasnuti uzdasi kad je izašao na pozornicu da se pokloni. Konstantin Stanislavski, vodeći genije pozorišta, primetio je da je ta svečana prilika „zaudarala na pogreb“.⁸ Šest meseci kasnije pisac je bio mrtav.

U to vreme Olga Kniper-Čehova, sitnih živahnih očiju i čvrste vilice, izgledala je ljupko i privlačno kao kakva odlučna, inteligentna guvernanta. Ali sada, u sedamdeset šestoj godini, prilično ugojena uprkos oskudici hrane u ratu, bila je živi spomenik ruskog pozorišta. Još 1928. dobila je zvanje narodne umetnice Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike, a 1936. zvanje narodne umetnice SSSR-a. No, pod Staljinom to nije bila nikakva zaštita. Gotovo čitav rat strepela je svakog trenutka da će je uhapsiti tajna policija, NKVD.

U panici od špijuna koja je vladala u to vreme njene zebnje bile su sasvim opravdane. Otac i majka bili su joj nemačkog porekla. Njen brat je pomagao admiralu Kolčaku,

zapovedniku belogardejaca u Sibiru tokom građanskog rata. Njen omiljeni bratanac, kompozitor Lav Kniper, bio je oficir Bele garde i borio se protiv boljševika na jugu Rusije. No, najopasnije od svega bilo je to što je njena bratanica Olga Čehova bila vodeća filmska zvezda u Berlinu, počastvovana 1936. najvišim zvanjem Državne glumice Trećeg Rajha, a njen veliki obožavalac navodno je bio sam Hitler. Postojale su čak i fotografije Olge Čehove pored Hitlera na nacističkim prijemima. Povrh svega, njen bivši muž Mihail Čehov bio je u Holivudu. Bila je to porodica emigranata u vreme staljinističke ksenofobije.

Ostarela glumica bila je među malobrojnim živim članovima one izuzetne grupe koja je pod vođstvom Stanislavskog počela da preobražava pozorišnu umetnost 1898. Konstantin Sergejevič Stanislavski,⁹ kog je Olga opisivala kao „ogromno poglavlje“¹⁰ svog života, čovek koji ih je sve raspaljivao svojim umetničkim idealima, umro je 1938. Visok i elegantan, sede kose i crnih obrva, izgledao je kao istaknuti profesor ili diplomata kad nije nosio kostim i šminku brojnih uloga u koje se uživljavao. Od siline s kojom je glumio posle predstava bio je potpuno iscrpljen. Kada uđu u njegovu garderobu, kolege glumci otkrivali su da se opuštao potpuno nag, pušeci cigaru. „Baš kao što je mogao da nosi bilo koji kostim“, primetio je jedan član trupe, „mogao je iskreno da nosi i svoju nagotu, s krajnje helenskom jednostavnošću.“¹¹

Neposredno pre poslednje bolesti 1938. Stanislavski je želeo da ga blistavi glumac i reditelj Vsevolod Mejerholjd, prijatelj iz ranih godina, nasledi u pozorištu. No, Mejerholjd je na sebe navukao mržnju sovjetskih vlasti, a Stanislavski s one strane groba nije mogao da mu pomogne. Mejerholjd je bio pristalica boljševika u vreme revolucije, ali se razišao sa Staljinovim režimom zato što se njegovi komadi nisu

uklapali u novu doktrinu socijalističkog realizma. Napao je sterilno stanje u sovjetskom pozorištu samoubilački smelim govorom na Svesaveznom kongresu pozorišnih reditelja. Uhapšen je juna 1939. Dve nedelje kasnije, njegova žena, poznata glumica Zinaida Rajh, ubijena je u njihovom stanu. Telo joj je iskasapljeno i iskopali su joj oči. Mejerholjd je možda bio među onima koje pre streljanja Lavrentij Berija lično mučio. Nalog za njegovo streljanje potpisao je sam Staljin.¹² Retko ko se usuđivao da spomene njegovo ime ili činjenicu da je Berijina bivša ljubavnica dobila njegov stan.¹³

Čak i komad odabran za proslavu sovjetske pobeđe nad Nemačkom kao da je imao sopstvene aveti. Godine 1917. Hudožestveni teatar izvodio je *Višnjik* u noći boljševičkog prevrata. Maja 1919. Olga Kniper-Čehova i trupa bili su u Harkovu na turneji kako bi izbegli glad u Moskvi kad su čuli da je grad iznenada pao u ruke bele vojske generala Denjikina. No, vrtoglavo napredovanje belogardejaca bilo je kratkog veka. Denjikinove snage su se u neredu povukle prema obali Crnog mora. Zajedno sa masom civilnih izbeglica koja je bežala od boljševičke osvete, desetkovali su ih tifus i glad. Olga i njene kolege pobegli su na jug preko Kavkaza u Gruziju. U Tiflisu im je *Višnjik* bio poslednja predstava pre nego što su preko Crnog mora otišli u neizvesno izbeglištvo.

Od septembra 1920. do povratka u Moskvu u proleće 1922. Olga Kniper-Čehova bila je emigrantkinja: ta kategorija bila je veoma sumnjiva sovjetskim vlastima. No, to kratko vreme, iako veoma opasno, nije se moglo uporediti s blistavom karijerom njene bratanice i imenjakinje u Nemačkoj.

U jesen 1943. Hudožestveni teatar zatražio je naročitu počast za svoju najveću glumicu povodom njenog sedamdeset petog rođendana, ali sovjetske vlasti na taj zahtev odgovorile su zlokobnim ćutanjem.¹⁴ Tokom rata Olgu Kniper-Čehovu

nisu pozivali da govori na radiju ili da izvodi recitale kao pre. Drugi članovi porodice takođe su doživljavali slična zloslutna poniženja. U Sovjetskom Savezu takvi znaci nisu se mogli zanemariti. A sada su ljudi shvatali da velika pobjeda nije umanjila paranoju Staljinovog režima. Zbog nedavnog talasa potkazivanja i hapšenja pred zoru Moskovljani su strepeli da je počeo novi krug čistki.

Makar je zgrada bila ohrabrujuće poznata. Ovo pozorište bilo joj je doslovno drugi dom više od pola života. Osim po velikom bareljefu u stilu art nuvo iznad ulaza, pozorište se nije naročito razlikovalo od većine moskovskih trospratnica. Krug lusteri i kvake u dvorani takođe su bili u stilu art nuvo. Sedišta su bila presvučena plišom, ali zidovi i podovi nisu bili ukrašeni. Stanislavski nije želeo da bilo šta skreće pažnju s predstave. Na sivozelenoj zavesi jedini znak bio je stilizovano galeb u letu – „Galeb“ Antona Čehova. Ovaj simbol nove pozorišne stvarnosti ostao je na svom mestu tokom revolucije i gladi građanskog rata. Preživio je čak i staljinistički teror kad je trupa bila primorana da postavlja socrealističke i potpuno propagandne komade.

Olga Kniper-Čehova profesionalno nije imala od čega da strepi u tako dobro poznatoj ulozi koju će igrati na svečanoj predstavi *Višnjika*. U jesen 1943. odigrala ju je hiljaditi put, pred vojnicima, i posle toga dobijala je pisma obožavalaca s fronta.¹⁵

Anton Čehov nije pisao ulogu Ranjevske imajući na umu svoju ženu – zapravo ju je namenio znatno starijoj glumici – ali to je Olgi kasnije išlo u prilog.¹⁶ Omogućilo joj je da čak i sa sedamdesetak godina igra taj lik i dobija gromoglasne aplauze, mada su gledaoci možda više pljeskali njoj samoj kao poštovanoj ustanovi. Bila je poznata po izražajnim pokretima ruku, u ulozi Ranjevske te ruke bile su lepršave i

elegantno trompe da izraze njenu emotivnu zbunjenost, no Olga Kniper-Čehova umela je da preteruje kad je nervozna. Nemirovič-Dančenko jednom joj je poslao poruku koju nikad nije zaboravila: „Jedan par ruku je dovoljan. Ostalih deset pari ostavi u garderobi.“¹⁷

Te večeri, dok se zavesa spuštala uz završni zvučni efekt Stanislavskog van pozornice¹⁸ – tupe udarce sekire po stablima višanja u izgubljenom voćnjaku – pet stotina gledalaca ustalo je na noge i ovacijama pozdravilo ovaj veoma uzbuđljivi trenutak. Olga Kniper-Čehova izašla je da se pokloni nekoliko trenutaka kasnije. Ispod spuštenih kapaka pogledala je prve redove gledališta. Dobro obučena lepotica od četrdesetak godina neupadljivo joj je mahnula. Olga Kniper-Čehova zateturala se unazad od šoka i srušila se iza zavese od zbunjenosti i straha. Blistava dama koja joj je mahnula, tu usred pobedničke sovjetske prestonice, bila je njena bratanica Olga Čehova, velika zvezda nacističke kinematografije.¹⁹

Drugo poglavlje

KNIPERI I ČEHOVI

Olga Kniper-Čehova, Narodna umetnica Sovjetskog Saveza i velika dama moskovske pozornice, u sebi nije imala ni kapi slovenske krvi. Njenog muža Antona Čehova neprestano je zbunjivala krajnje neruska porodica u koju je ušao ženidbom 1901. Tuberkuloznom dramskom piscu Nemci Kniperi izgledali su tako zdravo, a delovali su krajnje uredno, organizovano i građanski u poređenju s njegovom sopstvenom haotičnom porodicom.

Kniperi su poticali iz Sarbrikena, grada u kom je to prezime uobičajeno.¹ Smatralo se da su bili građevinari, što možda objašnjava porodični moto *Per ardua ad astra*.^{*} Olgin otac Leonard Kniper zaradio je tokom naglog procvata hirovite ruske privrede u devetnaestom veku dovoljno novca da njegova porodica živi životom više srednje klase tog doba. Imali su koncertni klavir u salonu i nameštaj presvučen skupim tkaninama. Služilo ih je petoro slugu, a deca su išla u privatne škole. Konstantin je studirao za inženjera, a Olga, koju su zvali Olja, učila je strane jezike,

^{*} Lat. Kroz muke do zvezda. (Prim. prev.)

muziku i pevanje. Čeznula je da postane glumica, ali njeni roditelji su smatrali da pozorišna karijera ne dolazi u obzir za devojku iz dobre kuće.

Kad je Leonard Kniper umro 1894. godine njegova porodica doživela je još jedan udarac. On je skrivao svoje bankrotstvo, ali smrt je otkrila njihov očajni položaj. Njegova udovica Ana morala je da se preseli u manji stan s tada dvadestpetogodišnjom Oljom i Vladimirom koji je tek upisao pravni fakultet. Konstantin je već započeo karijeru železničkog inženjera. S dramatično smanjenim prihodima, Ana i deca delili su mali stan s dvojicom ujaka osobenjaka.

Kako bi sastavila kraj s krajem Ana Zaljca-Kniper davala je časove pevanja. Po svemu sudeći bila je izuzetno nadarena i kasnije je postala profesorka na moskovskom konzervatorijumu. Olja je takođe držala časove muzike kako bi zaradila za glumačku školu; otpor prema glumi srušio se posle očeve smrti. Kasnije se pokazalo da Vladimir, najmlađe dete ove privlačne i talentovane porodice, peva bolje od majke i sestre. Posle kratke pravničke karijere postao je čuveni operiski pevač pod scenskim imenom Vladimir Nardov.

Olja Kniper, uprkos sećanjima na očevo bankrotstvo, nije pokazivala nikakvu sklonost prema novcu i ličnoj imovini. Važno joj je bilo samo pozorište. Zadržala je pozorišnog reditelja Vladimira Nemroviča-Dančenka u moskovskoj filharmoniji i s još nekoliko mladih glumaca odabrana je da sprovede revoluciju u pozorištu pod vođstvom Konstantina Stanislavskog. Želeli su da odbace sve pompezno i melodramatično i da se usredsrede na svakodnevni život koristeći nove glumačke tehnike koje su nanovo stvarale tu stvarnost. Teorija Stanislavskog, koja će postati poznata kao „Sistem“ – zamisao da glumci treba u potpunosti da se užive u svoje uloge – kasnije će se proslaviti u Holivudu kao „Metod“.

Nemirovič-Dančenko i Stanislavski, uz veliku pomoć porodičnog novca Stanislavskog i priloga pomoći imućnih pokrovitelja, osnovali su Moskovski hudožestveni teatar 1898. Olja je postala ljubavnica Nemiroviča-Dančenka, velikog prijatelja Antona Čehova i zagovornika njegove drame *Galeb*. To je po svemu sudeći bila vrlo energična veza pošto je Nemirovič-Dančenko od milja zvao Olju „moj konj za preskakanje.“² Ali to nije sprečilo nju i Čehova da se zaljube jedno u drugo čim su se upoznali tog septembra na probama *Galeba*. Čehov je ponekad besneo na glumice i jednom ih je nazvao „Kravama koje umišljaju da su boginje“ i „Makijavelijima u suknji“ – delimični razlog bilo je što nije mogao da se otrgne od njih, kao ni one od njega.³

Ljubav između Antona Čehova i Olje Kniper bila je uglavnom čudnovat postupak na daljinu. Osim tokom leta, ona je boravila u Moskvi s pozorištem. Bolesljivi pisac je pak bio primoran da veći deo godine provodi u mnogo toplijoj klimi Jalte na Krimu. On je to izgnanstvo zvao „moj vreli Sibir“. Jaz su popunjavali pismima. Sporili su se, ponekad nemilosrdno. Ona se šalila na račun Antonovih bivših ljubavnica nazivajući ih „antonovkama“, što je sorta sočne jabuke. On je nju zadirkivao zbog veze s bivšim ljubavnikom, elegantnim rediteljem. „Jesu li te zaneli reveri presvučeni moareom?“, napisao joj je.⁴ Ponekad je lakrdijaška maska spadala i otkrivala njegovu ljubomoru. No, nije imao od čega da strepi. Nemirovič-Dančenko, više pragmatik nego cinik, znao je da je Oljina veza s piscem veoma važna za Hudožestveni teatar. On i Stanislavski privatno su tu vezu smatrali pozorišnim ekvivalentom dinastičke veze.

U leto 1900. godine, dok je počinjao da piše *Tri sestre*, Čehov je odlučio da se oženi Oljom Kniper, tom „malom luterankom“.

No čak i kad je završio dramu i kad su se dogovorili da se venčaju sledeće godine u Moskvi, on još nije imao hrabrosti da o tome obavesti majku i neobično odanu sestru Mariju koju su svi zvali Maša. Olgina majka Ana Zaljca takođe nije bila srećna zbog tog braka. Posle kratke službe u crkvi Olja Kniper-Čehova, kako se sada zvala, i Anton iskrali su se da vide svog starog prijatelja i takođe pisca Maksima Gorkog. Preneraženi Gorki pljesnuo ju je po leđima u znak čestitanja.⁵ Posle ove neplanirane posete mladenci su otišli na železničku stanicu. Zbunjeni svatovi ostali su uzaludno da čekaju, ali to nije delovalo previše neobično u spontanom haosu Čehovljevog kruga. Tek posle venčanja Čehov je majci poslao telegram da je o tome obavesti.

Porodice Čehov i Kniper nisu mogle da budu različitiije, što je i sam pisac često isticao u šali. No, bilo je i čudnovatih sličnosti. Antonov otac Pavle Čehov rodio se kao kmet, postao je zadrtni vlasnik radnje u Taganrogu na Azovskom moru, ali je, kao i Leonard Kniper, bankrotirao.

Bankrotstvo roditelja često je imalo snažan uticaj na decu. Neka reše da zarade toliko novca da se nađu izvan takve opasnosti, ali druga teže da se spasu siromaštva u znanju i iskustvu više nego finansijskih teškoća. Deca Pavla Čehova krenula su ovim drugim putem. Najstariji sin, Aleksandar, želeo je da postane pisac. Nikolaj je postao slikar. Anton je završio medicinu pišući svoje rane komedije i kratke priče. Ivan je bio učitelj, Marija slikarka, a Mihail, najmlađi, predvodilac i čovek za sve u književnom časopisu.

Anton je jedini među njima zarađivao dobro, pa su mu se ostali često obraćali za pomoć i opterećivali ga privatnim nevoljama kad je želeo da radi. Mnogi prijatelji i bivše ljubavnice koji su spali na niske grane postupali su isto. U

rasipničkom i haotičnom svetu ruske inteligencije kasnog devetnaestog veka malo ko se trudio da ostavi na stranu nešto novca za crne dane. To se smatralo buržujskim i sramotno neruskim.

Čehovljev izbor teme za komad *Tri sestre* nije veliko iznenađenje. Oduvek su ga opčinjavale takve trojke. Jedna porodica, sestre Golden, zbližila se s Antonom i dvojicom njegove braće u boemskim krugovima Sankt Peterburga tokom devete decenije devetnaestog veka, u zadimljenom polusvetu dugova, pijančenja i seksa. Nije čudo što je mladi doktor Čehov, kao i većina njegovih kolega iz tog vremena, dobar deo profesionalnog života provodio boreći se protiv veneričnih bolesti.

Braća Čehov i sestre Golden živeli su i radili u istom krugu književnih nedeljnika, momci kao saradnici, devojke kao sekretarice. Najstarija od tri sestre Jevrejke, Ana Golden, raspuštenica, postala je nevenčana žena Antonovog brata Nikolaja, odnosno Kolje, slikara i karikaturiste. Najmlađa, najtamnija i najmršavija sestra, Natalija Golden, zaljubila se u Antona i njihova veza trajala je dve godine. Ona je bila njegov „mali kostur“ iako joj je apetit po svemu sudeći bio nezajažljiv koliko i seksualna glad.⁶

Razišli su se, ali u oktobru 1888. Anton je dobio zapanjujuće pismo od svog najstarijeg brata Aleksandra. „Natalija živi u mom stanu, vodi domaćinstvo, pazi na decu i drži me urednim. Ako ponekad pređe u prilježništvo, to se tebe ne tiče.“ Možda najveće iznenađenje čekalo ga je na kraju pisma: „Ako naši roditelji, čiju starost želim da ublažim primernim ponašanjem, ne smatraju ovu 'bliskost' rodo-skrvnućem, razvratom i onanijom, onda ja nemam ništa protiv venčanja u crkvi.“⁷ Natalija je takođe pisala Antonu i izrazila zaprepašćenje razvojem događaja. Sada je i nju

privlačio ugledni život srednjeg staleža, a „onanija“ koju je spomenuo Aleksandar gotovo sigurno se odnosila na njen strah da ne zatrudni pre udaje. Kondomi koje je Aleksandar kupio za trideset pet kopejki po komadu po svemu sudeći nisu bili delotvorni. On se hvalio Antonu da pucaju jer nisu dovoljno veliki.

Niko ne bi mogao da optuži Nataliju da je bila bračno ambiciozna. Aleksandar je bio pisac koji nije imao uspeha ni kod publike ni kod kritike, a to je surovo naglašavao sve veći ugled njegovog mlađeg brata. Bio je primoran da radi kao novinar u desničarskim listovima tadašnjeg novinskog magnata Alekseja Suvorina u Sankt Peterburgu. Aleksandar je bio krupan i snažan čovek „gromkog glasa“,⁸ mrzeo je novotarije kao što su telefon i pisaća mašina i više je voleo da piše gušćijim perom. Bio je i izraziti osobenjak. Pokušao je da uvežba svoju živinu da ulazi u kokošinjac na jedna vrata, a izlazi na druga, ali pilići nisu uspevali da shvate tu logiku pa ni pretnje ni nagrade nisu mogle da im promene ponašanje. Potpuno nepredvidiv u životu, neuredan i poganog jezika i u pisanju i u javnosti, često je tražio utehu u boci i u posteljama popustljivih žena.

Anton ih je posetio u Sankt Peterburgu oko dva meseca kasnije i užasnua se sirovim ponašanjem svog brata pred decom i poslugom i njegovom grubošću prema Nataliji. Drugog januara 1889. napisao mu je pismo puno razorne kritike. Izazvalo je željene dejstvo. Od tog trenutka Natalija je vladala domaćinstvom. No, njen položaj doslovne odbačenosti od šire porodice Čehov poboljšao se tek kad je rodila sina Mihaila 16. avgusta 1891. To je bilo prvo zakonito unuče Pavla i Jevgenije Čehov i oni su se silno obradovali. Aleksandar je uskoro počeo da uverava Antona u blaženstvo braka – odnosno „bogobožnog koitusa“ kako je to radije

zvao – ali uskoro je počeo da pati od impotencije, verovatno izazvane njegovim poluhroničnim alkoholizmom.

Njihov brak je i dalje povremeno bio napet, uglavnom u zavisnosti od toga da li Aleksandar pije ili ne. Ponekad je naprosto nestajao. Kući bi poslao telegram: „Ja sam na Krimu“, ili: „Na Kavkazu sam.“⁹ Natalija ga je izbacila iz kuće kad je ponovo utonuo u alkoholizam i impotenciju. Možda je tipično za ovaj moralno anarhistični krug što je zahtevna Natalija, Antonova nekadašnja ljubavnica, njemu pisala žaleći se na nesposobnost njegovog brata da je zadovolji. Pitala ga je kako on, kao lekar, može da pomogne. Odgovor je očigledno bio obeshrabrujući.

Natalija je ipak ostala odana Antonu, naročito kad ih je posećivao u Sankt Peterburgu i hvalio talente u začetku svog bratanca Mihaila. „Miša je zapanjujuće inteligentan dečak“, napisao je februara 1895. „Nemirna energija sija mu u očima. Mislim da će izrasti u darovitog čoveka.“¹⁰ Aleksandar se takođe razmetao ranom zrelošću svog sina. Kasnije je tvrdio da je, osim što je govorio francuski i nemački, Miša s dvanaest godina već jurio devojčice. No, Natalija je bila toliko rešena da zaštititi svog dragocenog Mišu od rđavih uticaja da je naterala Aleksandra da pošalje Kolju, neukrotivog četrnaestogodišnjeg starijeg sina iz njegove prethodne veze, u trgovačku mornaricu. Postajala je sve čudnija. Miša po njenom mišljenju nije mogao na pogreši, ali njena sveobuhvatna posesivnost očigledno ga je poremetila. Kasnije je pričao prijateljima da je pokušala da ga zavede. To gotovo sigurno nije bilo istina, ali blistavi momak koji će se kasnije oženiti sestričinom svog strica Antona bio je lako neuravnotežen. Činilo se da je nasledio očevu samouništavajuću crtu.

Tokom ovih godina na prelazu vekova, šurak Antona Čehova Konstantin postao je vrlo uspešan inženjer u velikim

danima procvata ruske železnice. S besprekorno potkresanom bradom i u službenom redengotu, Konstantin Kniper izgledao je kao privlačnija verzija samog cara Nikolaja Drugog. Upravljao je izgradnjom Transkavkaske železnice i sa svojom mladom porodicom živeo u blizini gruzijskog glavnog grada Tiflisa.¹¹ Njegova žena Jelena zvana Lulu bila je takođe Nemica i takođe muzikalna.¹² Njihova kći Olga, buduća žena Mihaila Aleksandroviča Čehova, kasnije je tvrdila da je prva ljubav njene majke bio Čajkovski, što je posebno neuverljiva izmišljotina. Takođe je u svojim neverovatno netačnim memoarima napisala da je njena majka bila bliska prijateljica s Tolstojem, Rahmanjinovim i caricom Aleksandrom.

Laka zbunjenost obavija čak i dan Olginog rođenja, 26. april 1897.¹³ Zvanična sovjetska dokumenta, uključujući i kasnije izveštaje NKVD-a i SMERŠ-a, beleže njeno mesto rođenja kao Puškin (nekadašnje Carsko selo blizu Sankt Peterburga). Porodica se preselila u Sankt Peterburg tek nekoliko godina kasnije.¹⁴

Najranije sećanje Olge Čehove na detinjstvo u Gruziji vezano je za jedno letnje popodne. Ona i njena starija sestra Ada na prstima su išle oko kuće u Fiflisu jer su im roditelji bili nervozni i razdražljivi. Njihov mali brat Lav ležao je u zamračenoj sobi, stopala vezanih za ivicu kreveta. Aparat za trakciju bio mu je postavljen niz leđa, s tegovima pričvršćenim za stopala i kožnom trakom ispod brade. Anton Čehov, tada ljubavnik, ali još uvek muž njihove tetke Olje, kako su je zvali, dolazio je da obiđe dečaka koji je bolovao od tuberkuloze kostiju. Njihova majka Lulu, pošto se obratila mnogim lekarima i svi su se saglasili s ovom dijagnozom, u očajanju se okrenula Antonu, jedinom lekaru bliskom porodici. Kasnije Lavova sestra Olga nije mogla da u svoje

memoare uplete malo verovatnu pojedinost da je Anton Čehov bolesnom dvogodišnjaku doneo na poklon gramofon jer je već uočio muzički dar budućeg kompozitora. Lavova ljubav prema muzici pokazala se tek mnogo kasnije.

Kuća – Olga ju je kasnije opisala kao „lovačku brvnaru“¹⁵ – bila je podignuta od drveta iz planinskih šuma. Imala je biblioteku, sobu za bilijar i salon s klavirom na kom su Olga i njeni roditelji svirali u četiri ruke. Dadilja je nadzirala decu od doručka do molitvi pred spavanje, ali po svemu sudeći bila su veoma pustolovna. Olga je tvrdila da ju je kao bebu izvukao iz bašte šakal koji se pojavio iz obližnje divljine i da ju je s pet godina napastvovao baštovan. Po svemu sudeći ti doživljaji nisu je nimalo uplašili.

Lav je poslan u Moskvu na lečenje, postepeno se oporavljao i polako je ponovo prohodao. No, zbog te bolesti u detinjstvu bio je usamljenik i prilično introvertan. Nije se pridruživao sestrama kad su se igrale u korpama za rublje glumeći da su to lađe u kojima su plovile od sobe do sobe svake označene kao drugačija zemlja. Devojčice su čitale *Robinzona Krusoa* i *Don Kihota* i obožavale su da se pre-rušavaju. No, iako nisu bile naročito bučne ili neposlušne, Konstantin Leonardovič Kniper često je eksplodirao od besa, naročito ako se njegov autoritet dovede u pitanje. Olga je tvrdila da je jednom skočila kroz prozor u prizemlju u znak pobune protiv očevog izliva gneva. Bilo da je očev bes odigrao neku ulogu u tome ili ne, Lav je izrastao u dečaka koji je obuzdavao i skrivao svoja osećanja. Niko nije znao šta misli.

Konstantin Kniper, bog i batina u kući, zbog svog posla na železnici često je putovao. Godine 1904. na početku rusko-japanskog rata, pozvan je da obnovi veliki deo Transsibirske železnice neophodne za prebacivanje vojnika na istok. Kad god je mogla, Lulu Kniper išta je s mužem. Jednom takvom

prilikom ostavila je četvorogodišnjeg Lava na čuvanje tetki Olgi Kniper-Čehovoj. Tetka je obožavala Lava i uskoro je pisala mužu: „Đavolski želim da i mi imamo sina.“¹⁶ Od tada je sebe doslovno smatrala rezervnom majkom.

Otrprike u to vreme porodica se preselila iz Gruzije u Moskvu, ali samo privremeno, a zatim su otišli u Sankt Peterburg kada je Konstantin Kniper dobio položaj u Ministarstvu saobraćaja. Činjenica da je bio poreklom Namac luteranske vere nije predstavljala prepreku njegovoj karijeri. Konstantin Kniper je kod kuće jasno stavio do znanja da želi da njegov jedinac Lav pođe njegovim stopama i postane inženjer. Lav, kao i obično, nije pokazao gotovo nikakvu reakciju.

Oporavljao se od bolesti iz detinjstva. Tetka Olja kupila mu je bokserske rukavice i fudbalsku loptu, na šta se dečakova majka oštro pobunila ubeđena da dečak ne sme da se izlaže riziku. No, Lava su uskoro privukle opasne telesne aktivnosti, verovatno da bi nadoknadio poniženja razmaženog detinjstva. Njegov jedini izlet u tehniku u detinjstvu bio je izgradnja grubog aviona „koji je ličio na klackalicu“.¹⁷ Avion se srušio, a Lav je povredio kičmu. Sestre Ada i Olga negovale su ga čitavog tog leta, a i tetka Olja došla je da se stara o njemu.

Iza svoje obuzdane maske Lav je očigledno bio inteligentan, pa je njegovo otvoreno odbijanje da pokaže posebno zanimanje za nešto izluđivalo njegovog oca. Lav je zapravo već otkrio svoj poziv, ali to nije rekao nikom, pa ni sebi, još dosta godina. Kao šestogodišnjaka roditelji su ga povelili na koncert u Sankt Peterburgu, verovatno nadajući se kao i većina odraslih da ih neće osramotiti ili naljutiti vrpoljeći se od dosade. Ali muzika – bila je to Šesta simfonija Petra Iljiča Čajkovskog – potpuno je očarala Lava svojom izuzetnom snagom. Kasnije je to opisao kao svoj „prvi muzički šok“.¹⁸

Toliko se uzбудio da je uplašio majku briznuvši u plač. Očigledno nezadovoljni Konstantin Kniper morao je da izvede sinčića iz koncertne dvorane i odvede ga kući.

Ada i Olga imale su časove klavira, naravno, ali čak i u toj muzikalnoj porodici Lav ih nije imao. Njegova majka organizovala je muzičke večeri kod kuće, pa se Lav skrivao u salonu da sluša. Voleo je ciganske romanse koje je pevala jedna prijateljica njegove majke; po svemu sudeći trajno su uticale na njegov kasniji rad. Kad god je tetka Olja dolazila u Sankt Peterburg sa svojim pozorištem tokom prolećne sezone, svirala je adaptacije Betovenovih simfonija s bratom Konstantinom ili je sama izvodila francuske pastoralne pesmice. Lav je očigledno u detinjstvu bio toliko zatvoren u sebe da nikada nije izrazio svoju čežnju za muzikom i niko je u porodici nije video do njegovih šiparačkih godina.

Posle osnovne škole Lav je krenuo u Prvu klasičnu gimnaziju. Tu je imao sreće da dobije odličnog nastavnika muzike i najzad su njegove sklonosti procvetale. U školskom orkestru želeo je da nauči da svira sve gudačke i duvačke instrumente, kao i udaraljke. U to vreme polako je postajao normalan momčić, čitao je Žila Verna, Fenimora Kupera i *Tri musketa-
ra*. Što je najzanimljivije, bilo je odlučan da savlada osećanje telesne slabosti koje je iskusio u detinjstvu. Mnogo je trčao i bavio se ruskom verzijom rvanja grčko-rimskim stilom koje se u Rusiji nazivalo „francuskim“. Tetka Olja, srećna što vidi njegov telesni oporavak i ponosna na poklone koje mu je davala na zgražanje porodice, sada mu je donela punu fudbalersku opremu s jednog putovanja u inostranstvo.

Kod kuće kao i u školi Lav je sledio jednu strast za dru-
gom. Dobio je set za hemiju i izvodio eksperimente sve dok mu zbog jedne eksplozije nisu oduzeli opremu. Roditelji su mu najzad uzeli nastavnika klavira, ali taj je bio očigledno